

Treballadors invisibles

Dependències d'estrangers en situació d'irregularitat

Miquel Fernández

La població estrangera entrevistada, que es troba en situació d'irregularitat administrativa, descriu unes condicions laborals inadmissibles, tant per la majoria de treballadors regularitzats, com pel que fa a la jurisprudència laboral i els drets humans fonamentals. Cal preguntar-se si, per mantenir el creixement econòmic, la societat catalana es vol arriscar a crear una societat paral·lela, sobre la que recau una llei d'excepció que impedeix el seu desenvolupament en condicions d'igualtat jurídica envers la resta de la població.

Introducció

En les migracions internacionals no compta tant el que són els estrangers com allò que no són: no-nacionals. En aquest sentit, la qüestió de la legalitat es un assumpte clau: els actuals sistemes migratoris i la seva regulació estatal produeixen contínuament situacions d'"irregularitat" estructural, persistent, i, per tant, introdueixen avui una fractura fonamental entre els "regulars" i els "irregulars", que té múltiples implicacions i conseqüències personals, socials, polítiques i laborals.

Amb aquestes pàgines tinc la intenció de compartir una mirada sobre les relacions de dependència –socials i laborals- imputades a una part

de la població catalana, aquella que no és jurídica o administrativament espanyola i específicament a aquella que, a més de no ser nacional es troba en situació d'irregularitat administrativa.

Quan parlo de dependències estic sent molt descriptiu i exclusivament faig referència, a quines són les relacions específiques de les que depenen els no nacionals en situació d'irregularitat, que els distingeixen de la resta d'estrangers i encara més, de la resta de la població en edat de treballar. Distingir aquí vol dir, repartir desigualment les oportunitats de perseguir l'estima i el reconeixement social, o en altres paraules, de preservar la dignitat personal.

Veritablement no es poden despatxar les causes o conseqüències de la *immigració il·legal* en aquestes poques pàgines –ni es pretén–, tot i que sí que crec necessari senyalar que aquest ventall d'explicacions, les podem trobar entre dos pols explicatius. Seguint a Ermano Vitale (VITALE, E. 2006) em sembla tan poc precís reduir l'explicació autoexculpatòria de la immigració il·legal, al tràfic de persones portat a termes precisament per fosques organitzacions d'estrangers sense escrúpols, com aquella altra postura que redueix l'explicació del fenomen a una tornada a l'esclavisme. Entre aquest dos tipus ideals d'explicacions, es pot encabir la complexitat de fenomen estudiat.

L'objecte doncs, de la mirada ha estat la població estrangera en situació d'irregularitat¹. Aquesta denominació fa referència a totes aquelles persones residents a l'Estat espanyol que no són nacionals i que, durant un període concret, no disposen de permís per treballar o per residir al territori nacional legalment. És en aquest sentit que ens és molt pertinent la puntualització d'en Miguel Pajares quan adverteix que

¹ Per una aproximació detallada a la definició d'aquesta població veure l'article d'Eduard Sagarra Trias "Consecuencias jurídicas de la irregularidad: el extranjero inmigrante irregular residente empadronado trabajando y con orden de expulsión: ¿una nueva situación legal?" CIDOB, 2004

“no hemos de perder de vista que la irregularidad existe en España desde que tenemos legislación de extranjería” (PAJARES, M. 2004)

Degut precisament a la seva condició jurídica i administrativa, no és possible quantificar amb exactitud el volum de població en aquesta situació. Les darreres aproximacions publicades l'any 2007 amb dades del 2006 sostenen que aquesta població és de 280.789 persones (RECAÑO, A. i DOMINGO, A., 2006). A desembre de 2006, el nombre estrangers amb autoritzacions de residència és de 642.829², això representa aproximadament el 30% dels no nacionals, una xifra molt semblant a la que ofereix el sindicat Comissions Obreres de Catalunya a partir de les consultes formulades Centre d'Informació per a Treballadors Immigrants (CITE)³.

Els testimonis recollits mostren, per l'estranger, les conseqüències de la irregularitat són diverses i importants: produeix insatisfacció, por i inseguretat. Una part important de la població catalana queda en una greu situació d'invisibilitat social, de vulnerabilitat i explotació.

Aquesta ha estat doncs, la població estudiada. El present article és el producte de l'esforç per explicar qui són els *estrangers en situació d'irregularitat* i quines són les dependències o limitacions específiques a l'hora d'incorporar-se al mercat de treball, per definició, també irregular i conegut com *mercat negre* o *submergit*.

He dividit l'escrit en tres apartats, el primer dels quals *Vulnerabilitat social i laboral* agrupa informació i testimonis sobre les condicions laborals d'aquesta població. *Desclassament* és l'apartat que recull la informació relativa a l'origen socioeconòmic o els nivells de formació que aquesta

² Dades publicades al *Anuario estadístico de inmigración 2006* que publica la Secretaria de Estado de emigración y inmigración, El Observatorio permanente para la Inmigración i el Ministerio de trabajo y asuntos sociales.

³ Concretament, segons el CITE, el percentatge de població estrangera en situació d'irregularitat, segons els seus càlculs basats en l'atenció que ofereixen al seus centres, seria del 34% al 2007, segons ells mateixos, molt semblant a l'índex del 2006

població posseïa abans d'arribar a Catalunya. A l'últim apartat, *Aprofitaments de la irregularitat* es fa un esbós de les dinàmiques, institucions i agents socials que es beneficien d'aquest volum de persones, eminentment força de treball, en situacions d'excepció jurídica.

Vulnerabilitat social i laboral

Ser vulnerable vol dir poder ser ferit, poder rebre una lesió física o moral. Aquesta és una qualitat que tendeix a associar-se als treballadors estrangers indocumentats. La situació d'irregularitat ja és per sí mateixa, una carència de la protecció que l'Estat procura als seus ciutadans. Per definició els estrangers, no són ciutadans en el sentit jurídic i per tant no se'ls hi preserven els mateixos drets. Però si a aquesta condició afegim la que comporta la irregularitat administrativa, ens trobem amb una població amb un alt risc de patir diferents tipus de lesions morals i d'abusos.⁴

Miguel Pajares ja ens explica que no tota la economia submergida s'abasteix exclusivament de població en situació d'irregularitat, però, evidentment, sí que tota aquesta població que vulgui treballar, ho haurà de fer al mercat negre (PAJARES, M. 2004). El mercat laboral submergit està perseguit per l'Estat mitjançant el Ministeri de Treball i Assumptes Socials, concretament, la Direcció General de la Inspecció de Treball en col·laboració amb el Ministeri d'Interior i el grup sext de la Policia Nacional, "*Unidad contra Redes, Inmigración Ilegal y Falsedad Documental*" (Ucrif). Segons els representants de la Direcció General de la Inspecció, la nova Llei d'Estrangeria contemplava "l'arrelament laboral" com a mesura per una col·laboració entre els treballadors

⁴ Un clar exemple d'això el trobem a la notícia apareguda a El País "Un negrero en Mercabarna" el 19 de gener de 2008 on s'explica que s'ha detingut a un empresari que obligava a 3 "treballadors il·legals" a treballar 90 setmanals per 800€. La vulnerabilitat no s'expressa només en aquest abús si no en que la policia no només, ha detingut al empleador si no també als empleats als quals se'ls hi aplica un ordre d'expulsió del país

irregulars i l'Administració, per tal de disminuir les contractacions il·legals. A partir d'aquesta modificació, un treballador irregular que denunciï a l'empresari que el té contractat il·legalment i que pugui demostrar que ha treballat en aquesta situació un mínim d'un any, pot demanar el permís via, el que es coneix com a "arrelament laboral".

Un altre cosa és que el treballador no denunciï però l'empresari sigui condemnat per ocupar a població irregular, en aquest cas, s'imputa el delicte a l'empleador i als empleats, els quals rebran un ordre d'expulsió.

Es confia en que els mecanismes legals com aquest ajudin a frenar la situació de frau a la Seguretat Social i el descontrol administratiu. Actualment aquest mercat laboral submergit representa aproximadament el 20% del PIB del l'Estat⁵. L'arrelament laboral no acaba de funcionar per diferents motius. Primer, com ja s'ha senyalat, accedir al permís passa per justificar dos anys de empadronament i denunciar a l'empresari, demostrant que fa més d'un any que treballa il·legalment.

Tienes que demostrar que has trabajado un año en negro, pero y llevar en España 2 años, para demostrarlo, faltan pruebas. Para buscar pruebas...[...] No, legalmente no, porque si ya no estás trabajando con ellos... Y no hay pruebas... Y mucha gente pasa de problemas. Hasta que un juez, en una sentencia, diga "esta persona ha trabajado para mí". Eso es el arraigo laboral. [Ahmed]

Des d'Inspecció de Treball es confia en les modificacions que s'ha produït a la Llei per denunciar les contractacions il·legals.

Les vies d'arraigo i les possibilitats de col·laboració per lluitar contra les xarxes d'immigració il·legal, és generosa. La persecució de la immigració il·legal ara intenta ser policia contra els que utilitzen la ma d'obra d'aquesta manera. Fins a quin punt ho logra? No cal ser ingenu.[Inspecció]

⁵ Tal i com recollia el sindicat Unión General de Trabajadores (UGT) al juny del 2005 a l'Estat Espanyol, els estrangers en situació d'irregularitat són carn de canó de l'economia submergida, que ja abraça 23 per cent del PIB (gairebé 130 mil milions d'euros) consultable a <http://www.associacioamic.com/noticias.php>

Si ens fixem en els grups més vulnerables, com encertadament ja recull Sònia Parella (PARELLA, S. 2003), observarem que són les dones immigrades en situació d'irregularitat aquelles que pateixen tot tipus d'abusos. Les condicions laborals de moltes dones que treballen al servei domèstic, tenint cura de gent gran, d'infants o fent la neteja de llars o llocs de treball són, probablement les més insatisfactòries:

La mayoría de las empleadoras no respetan los derechos laborales de las trabajadoras. Algunas trabajan 16 horas dentro del servicio doméstico con un sueldo de entre 600€ a 800€ trabajando de lunes a sábado al mediodía. Pueden coger vacaciones pero sin cobrarlas. Y no pueden salir [Isabel]

Els abusos que poden fer els empleadors no es redueixen només als relatius als salaris, sinó que passen per vulnerar drets fonamentals com, que aquests, es quedin amb la documentació personal de l'empleada.

En el trabajo doméstico, es común que a las empleadas les cojan el pasaporte, por ejemplo le pidió para ir al médico y ella le dijo que "estas irregular y no puedes" porque no quiero que la policía se entere. Entonces la mujer le da una pastilla.[Margarita]

Els exemples són variats però sempre giren al voltant dels mateixos indicadors: dones, estrangeres, en situació d'irregularitat administrativa i amb ocupacions poc prestigiades.

Hay mucho abuso dentro del trabajo doméstico y la hostelería. "mira tú, te acuestas conmigo y tu trabajo mejor" pero además, si la persona se acuesta, no mejora nada.[Margarita]

I que aquest no és un cas aïllat. Succeeix que els empleats nacionals que es troben en una situació d'autoritat laboral en relació a una treballadora estrangera, poden arribar a exigir favors sexuals a canvi de facilitar-li documents per regularitzar la seva situació o la de algun membre de la seva família

Una compañera que hacia limpieza, necesitaba que viniese su marido y le pidió a mi jefe una carta para facilitar la reagrupación familiar y mi jefe podía hacer una carta de invitación diciendo que le podían ofrecer trabajo en el hotel. Entonces mi jefe le dijo que "¿cómo íbamos?" o cómo ella iría a agradecerle. Y ella le dijo "pues usted hace la carta y yo pago" y él dijo "yo no quiero dinero, dinero tengo, tengo bastante" y la chica se acostó con él. Él le facilitó alquilar una

casa, y se aprovechaba, y ella pidiendo la carta hasta que llegó un punto que ella lo que quería era traer a su familia, y entonces él la despidió y se quedó sin la carta y con el problema de conciencia que se quedó esta chica [Paula]

O inclús a l'hora de buscar feina, també existeixen empleadors que es volen aprofitar d'aquesta vulnerabilitat, i intercepten anuncis de dones joves que s'ofereixen per treballar al servei domèstic o al sector de l'hostaleria i d'aquesta manera se'ls hi proposa treballar com a prostitutes.

[...] Llamadas tuve de todas clases: para prostitución y todo, pero no...[...] Te llaman y te dicen: ¿quieres trabajar de limpieza? Es para una casa de masajes. Te preguntan la edad, y como yo tenía 23 años parece que les gusté mucho. Pero yo al decir casa de masajes ya pensé... y dije que no. Ni me entrevisté con esa persona.[Paula]

Un altre estratègia semblant utilitzada per alguns empleadors és posar anuncis en els que es demanda, per exemple, una cambrera i, fent servir un llenguatge ambigu, intenten contractar il·legalment a dones per exercir la prostitució:

Alguna vez, por ejemplo, miraba anuncios de trabajo y llamé a uno que pedían una camarera y hablando con ellos les dije que no tenía papeles y me decían que era igual porque no iba a trabajar en la barra. El trabajo era en un club y ellos me dijeron que era "trato directo con el público" y yo les dije "pero cómo que trato directo con el público si no puedo trabajar en la barra?" y me dijeron que era una "sala de masajes" y entonces les dije que no.[Sónia]

Aquests són alguns dels abusos específics que es cometien sobre les dones. El general de treballadors estrangers en situació irregular comparteix amb les treballadores, com es pot imaginar, salaris baixos i les jornades laborals que superen les 40 hores setmanals. Aquestes condicions són característiques a les feines que s'abasteixen d'aquest tipus de població .

En hostelería hay Montxos, cadenas de restaurantes con paquistaníes trabajadoras sin papeles. En verano, que aquí dura 5 meses, entras a las 10, 10 y media hasta las 4, las 5, que dejas el restaurante. A las 8 entras otra vez. Y te quedas hasta las 3 de la mañana. Cuántas horas? Casi 15 horas y pagan fatal. Más o menos... 800, 850, 900 euros. Si hay alguna buena pagan 1000, por 15 horas. Si tienes papeles, pagan mejor [Yjub]

Una altre de les expressions de la vulnerabilitat imposada a aquesta població degut a la seva il·legalitat o al·legalitat⁶ s'expressa per exemple en la relacions distants, quan no de rebuig i por, envers les autoritats públiques, policia o mossos d'esquadra:

Sí. Lo que más miedo me da... es que vas por la calle, ves un policía y que me pidan los documentos. Nunca me pasó. Siempre me di cuenta de que a veces dan problemas... pero a mí nunca me lo pidieron[...]

Sí, una vez en el voley a unos hombres les pidieron los documentos. A mí no, porque estaba jugando con unas señoras. Nosotras hicimos como si nada, seguimos jugando..

Eso. Justamente ayer me topé con dos policías[...] mossos d'esquadra. Y les tengo miedo. Es que siempre me pasa y mi marido me dice: tenés que tranquilizarte, pero es que siempre, siempre, siempre tengo ese miedo, hace ya 3 años que estoy aquí y tengo miedo.. [Paula]

En termes semblants s'expressen d'altres persones que van immigrar anys enrere:

.. vine el último mes de, 92, cuando llegué, a punto de acabar .., había mucho control de la policía, esta época la policía también había anunciado ETA un atentado y sobre todo la policía buscaba a los inmigrantes como un cazador busca a un animal en la jungla.[Yjub]

Els entrevistats coincideixen igualment a l'hora de descriure la manera en que la seva situació administrativa pot ser aprofitada pels empleadors.

Eran sus hijos [els de la dona que cuidaba l'entrevistada], que notaban que acababa de llegar aquí y se querían aprovechar, que no consiga otro trabajo.. Yo pensaba que no había tanto trabajo, así que me aferraba a eso. ..[Paula]

Moltes de les persones que no van poder regularitzar la seva situació en el procés extraordinari de 2005, poden portar dos, tres o quatre anys en situació d'irregularitat⁷.

⁶ Sobre les diferents categories que imposa la Llei a la població estrangera m'ocuparé en l'article...

⁷ S'ha de tenir en compte que, per exemple, si l'estranger no s'ha empadronat just en el moment d'arribar a Catalunya o si, per exemple, setmanes abans de acomplir els 3 anys d'empadronament per accedir al permís de residència, la policia els deté i els hi aplica un ordre d'expulsió (que només s'executa en contades ocasions, veure l'informe elaborat pel "Centro de Defensa y Estudio de los Derechos Humanos", a 31

*Yo ahora llevo 3 años en negro [...] He tenido un jefe, el que ahora me está haciendo el contrato, que ya que estaba en negro me pagaba lo mismo que a los españoles, y la parte de la Seguridad Social me la daba a mi. Pero la mayoría de jefes que no quieren pagar el salario, que explotan como donde estoy ahora. estoy trabajando sin derecho.
[Idrissi]*

La circumstància personal d'aquest entrevistat és producte de la situació rocambolesca a la que porta el disseny de la Llei: mentre l'empleador que el contractava il·legalment però li pagava la part del salari que hauria d'anar destinada a la Seguretat Social, està fent els tràmits de regularització, l'empleat no pot encara treballar legalment (entre d'altres requisits, s'ha d'avaluar "La Situación nacional de empleo") cosa que comporta que hagi de deixar el seu empleador per tornar a la situació a les condicions de laborals pròpies del mercat negre. A la pregunta de si, durant aquest temps de moratòria administrativa que té les mateixes condicions que a l'altre lloc, respon: "No, me pagan menos, hay más explotación."

Algunes vegades es fa us de la condició d'irregular dels treballadors per amenaçar i obtindre més profit d'una relació laboral desfavorable.

Y en la construcción cobrando 30-40€ con jornadas de 12h. Sobre todo cargando y descargando material. Y amenazan con denunciar a los trabajadores para ser deportados.[Isabel]

S'ha de tenir en compte que els permisos de residència i treball estan indefectiblement lligats a un contracte laboral. Per renovar els permisos s'ha d'acreditar que s'acompleixen certes condicions, com per exemple que en el moment de la renovació es té un contracte en vigor o una nova oferta i acreditar un període treballat i cotitzat a la Seguretat Social d' almenys sis mesos.

de maig de 2005 no s'havien pogut executar 122.238 ordres d'expulsió) aquest fet pot dilatar el procés de normalització administrativa un mínim de 3 anys més i un màxim de 10.

El tracte personal entre empresari i treballador i el desampar legal en el que es troba el darrer, poden afavorir indignants agressions verbals envers els treballadors:

"He trabajado durante dos días en una obra donde no nos llamásemos como nos llamásemos, no nos llamaban por nuestro nombre, sino coño: "coño haz eso", "coño haz lo otro", "coño coge eso" ...[Azziz]

La situació de vulnerabilitat davant la Llei d'aquesta població permet igualment que no es pagui regularment als empleats.

"Hay jefes que me deben 600 euros, mil euros. Uno de Sevilla me debe mil euros, uno árabe, aquí, en Barcelona, 600 euros. Pero no puedes denunciarlo."

Un altre exemple d'aquest ús de la irregularitat, es troba en la manera de gestionar els accidents laborals d'aquests treballadors. Tal i com em tradueix un company d'un treballador "sense papers":

Él, lleva los mismos años que trabajaba sin papeles, y le pasó un problema: que tuvo un accidente de trabajo. Lleva, trabaja con un marroquí, le ha llevado del trabajo a su casa y tenía rotas las costillas y dañado el pie y la columna vertebral. Lo dejó en su casa: "a ver cómo hacemos, un pacto: Le llevaron al hospital, luego, y cuando llaman del hospital le dijeron: a éste no le conocemos de nada. El tenía, si paro de trabajar... había gente que ha pasado de él... Y ahora está de juicio con este que dice que no lo conoce. Es un caso como otros más, como no hay papeles no puedes hacer nada. Menos mal que él tiene testigos para demostrar que ha trabajado...[Amenay]

A més, les situacions més greus d'accidents laborals que acaben en mort del treballador són també un espai d'aprofitament per part dels empresaris responsables.

Luego hay empresario paquistaní que no sabe ley de aquí, que una persona muerta sin papeles tiene el mismo derecho que con papeles. Así ellos creen que es castigar, dar dinero... Qué hacen? Entonces que cuando hay faena cogen persona conocida y mandan cadáver a Paquistán y la viuda no cobra nada. [Yjub]

Desclassament

Un altre de les característiques d'una part important d'aquesta població és que els seus nivells de formació o la situació socioeconòmica familiar alleujada, és paradoxalment allò que els impulsa a sortir dels seus països amb l'esperança d'aprofitar millor els recursos personals i familiars

dels que poden disposar. Un cop aquí, aquesta població és la que pateix especialment desclassament, és a dir, que treballen en feines per sota de la seva formació o qualificació

Les dades senyalen que el desclassament laboral de la població estrangera a l'Estat espanyol és del 43% (mentre que la dels nacionals és 24%). A l'hora de parlar de nivells de formació, es remarca igualment que pràcticament el 30% de la població estrangera té estudis superiors, front el 25% dels nacionals⁸. És per aquests motius que l'esperança de gran part d'aquesta població és poder desenvolupar les seves capacitats i que aquestes siguin aprofitades. Un exemple en aquest sentit, el tenim en el testimoni d'un dels entrevistats

Des de que tinc els papers treballo com a soldador i estic content. Em queda un any per acabar la carrera d'Economia que vaig deixar a Fes però no tinc segur si vull fer tots els papers per homologar els crèdits i acabar-la o estudiar alguna cosa que tingui a veure amb la feina que ara estic fent. De moment, faig jornades de 10 hores i quan acabo, entre Sense Fronteres [l'associació en la que participa] i tot, no tinc forces...però l'any que ve, pot ser. [Amenay]

Ens trobem doncs, que molts de les persones immigrades entrevistades han patit o pateixen un desclassament social en el sentit que els seus recursos es veuen menysvalorats en la societat a la que han arribat. Un dels entrevistats que actualment treballa com a mediador en un centre de menors, explica quins són els seus estudis i la rocambolesca situació legal en la que es troba:

Después de acabar los estudios secundarios estudié Biología, me licencié en Biología general, química y genética. [Ahmed][...]

Y cuando he cobrado me han dicho que les gusta mi trabajo que si podía esperar un poco me buscarían algo. Y me han llamado de la Fundación y me han propuesto un trabajo de traducciones en colegios para las familias marroquíes. Pero me han dicho que me van a hacer un contrato, porque al principio no me querían hacer contrato pero yo lo necesitaba para mi renovación. Me han dicho que vamos a ver una manera de contratarte, pero trabajando en eso. [Ahmed]

⁸ Perspectivas de las migraciones internacionales. OCDE, 2007. Informe citat a la premsa "La mitad de los inmigrantes trabaja en España por debajo de su calificación". La Vanguardia, 26/06/07

Tal i com ens explica l'entrevistat, tot i que treballa a una administració com a educador social, el seu permís de treball encara està vinculat a un contracte com a repartidor de publicitat. Donat que aquesta situació preestableix un nínxol laborals, la majoria de les vegades, determinants pel "Catálogo de ocupaciones de difícil cobertura"⁹ fan que part d'aquesta població amb –o sense- estudis superiors, no tinguin opció a altres llocs de treball.

Es difícil. Mi experiencia era un poco distinta porque no tengo ninguna experiencia en la construcción y es el que más... la oportunidad que más hay. Pero albañiles, pero no tengo ninguna experiencia. Ni tampoco gente de mi pueblo que pudiera...[Ahmed]

Un altre exemple de desclassament, el podem observar en el cas d'aquesta dona procedent del Brasil i actualment cambrera d'un hotel de Barcelona, on la distància entre els seus recursos formatius i la seva actual ocupació dista molt de ser comprensible:

Me licencié en ADE [Administración i dirección d'empresas] i Psicología en Brazil tengo un doctorado en EEUU, en [la Universidad de] Columbia en Nueva York. [Per homologar el títol] Me pedia 4 millones de pesetas porque tenía que ir a traductor oficial. La tesis son 800 páginas a 5000 pesetas cada página, en el 94 me impidió en ese momento homologar mi título de doctor.[Paula]

S'ha de tenir en compte, tal i com recorden alguns dels entrevistats que encetar l'empresa migratòria, requereix uns recursos de sortida mínims i això, ja comporta per definició, una espècie de "selecció natural" de la població arribada a l'Estat espanyol

Qué crees? Que un obrero de paquistán puede venir aquí? Tiene que tener 12 mil euros. La gente que viene aquí es de clase media. Y gente de clase media no trabaja con su mano, odia esto: sastre, pintor, odiamos el trabajo del campo porque significa trabajo y otra palabra ..., significa odio. Toda clase media trabaja en su negocio, maestro, hospitales, funcionario, sus despachos, su tierra, su negocio... y a veces sí trabajan con manos pero es su tierra, o su tienda... es propietario. Ningún paquistaní obrero ha venido. [Yjub]

⁹ Com s'ha senyalat en un altre ocasió, els permisos de treball per a immigrants requereixen l'avaluació de la "Situación Nacional de Empleo", a partir de la qual, el "Instituto Nacional de Empleo" elabora el "Catálogo de Ocupaciones de difícil cobertura"

Aprofitaments de la irregularitat

Un dels problemes comuns d'aquesta població és precisament l'incertesa en la que es veuen abocades les seves trajectòries vitals un cop són a dintre de les fronteres de l'Estat Espanyol i sancionats per la Llei d'Estrangeria com a "immigrants il·legals". Aquesta situació es produeix per un disseny restrictiu i –inclús, en alguns articles-, anticonstitucional¹⁰ de la Llei i del seu reglament, combinat amb certa laxitud o arbitrietat en la seva execució

Las normas restrictivas no han logrado cortar completamente el flujo de inmigrantes, sobre todo en aquellos países de fronteras más permeables y controles menos férreos, y han contribuido a producir una oferta laboral carente de cualquier tipo de amparo, algo paradójicamente apetecible para algunos segmentos del sistema productivo. [...] También en Japón se combinan normas formalmente estrictas sobre inmigración con controles ciertamente laxos, desde el momento que muchas empresas pequeñas correrían el riesgo de quebrar si no pudieran recurrir al trabajo de inmigrantes irregulares (Ambrosini, p.124)

En aquesta qüestió, l'opinió dels dirigents dels sindicats majoritaris és comuna. Un exemple és la lectura que fa Abdelkader coordinador de l'Associació d'Ajuda Mútua d'Immigrants a Catalunya (AMIC) del sindicat Unió General de Treballadors (UGT)

Algunos sectores de la patronal les interesa volumen de mercado sumergido" [...] nunca va ha desaparecer el mercado laboral sumergido.

Semblant és l'opinió del dirigent de la Secretaria d'Immigració de Comissions Obreres, Ghassan Saliba que afirma que el mercat laboral submergit, abastit per població en situació d'irregularitat va ser tingut en compte i propiciat amb el govern del Partit Popular per intentar augmentar la *competitivitat basada en irregularitat*. Segons el dirigent, l'estratègia del PSOE *ha canviat el discurs però no ha canviat la pràctica*.

¹⁰ El TC anula tres artículos de la ley de Extranjería. La Vanguardia. 09/11/2007

És en aquest sentit que parlem dels “usos de la irregularitat” com una de les dinàmiques lligades al disseny i la aplicació (o no) de la Llei d'estrangeria que imposa una quantitat i una intensitat de limitacions o dependències a la població estrangera en situació d'irregularitat.

Des d'Inspecció de Treball i Seguretat Social del Ministeri de Treball es descriu la situació de forma semblant:

Pot ser que interressi tenir sempre un marge d'economia irregular: gent que consumeix i que cobra menys diners i que produeix molt perquè té la cosa que no l'acomodin, de intentar regularitzar la seva situació és gent productiva i barata. Però això és en el sentit més macro. A nivell d'inspecció aquesta creix lentament no, perquè no es vulgui que no hi hagi inspecció. Ens anem acostant als nivells europeus...sí, és una de les prioritats: la salut laboral i l'economia irregular juntament amb el foment de la contractació estable [Inspecció]

Tot i això, es confia en que la mateixa Llei i els organismes competents puguin frenar i denunciar situacions on empreses i persones s'aprofiten del ampli marge d'irregularitat lligat a un disseny restrictiu de la Llei i una manca endèmica de recursos per aplicar-la.

des de la perspectiva del país que rep immigrants il·legals, és molt clar, són persones que per la seva situació de precarietat dintre de l'Estat són “carne de cañón”: salaris més baixos, condicions pitjors i fins i tot en situació regular, són treballadors que van a les feines en principi, pitjor valorades. La Llei pot tenir deficiències però és una millor considerable[...] Té les seves limitacions. Però ho intenta. [Inspecció]

Podria sembla paradoxal com, tots els entrevistats, inclús aquells que han passat anys en situació d'il·legalitat com a conseqüència de la Llei d'estrangeria, demanin el seu compliment per part de tots els actors i les institucions implicades. Tal i com afirma el president d'una Associació de persones immigrades del Pakistan

La ley no existe para nosotros. Si tiene cosas buenas, no lo sabemos, sólo sabemos que aquí pagan poco, muchas horas, pagan menos y cada día menos inspectores de trabajo [Yjub]

La demanda de més control laboral i més inspeccions amb l'objectiu de preservar els drets dels treballadors és comuna a tots els representats

d'actors socials implicats. Els sindicats majoritaris coincideixen en denunciar el baix volum d'inspeccions

"El Departament de Treball tendria que poner inspectores en cada municipio y inspeccionar cada semana. Se tiene que descentralizar el servicio de inspecciones."[Abdelkader]

Al les resolucions de CCOO apareix la mateixa demanda però afegint l'exigència d'eficàcia en les inspeccions.

Cal lluitar contra les empreses que utilitzen immigració il·legal. Per avançar en aquest aspecte, s'ha d'exigir més duresa i, sobretot, més eficàcia a la Inspecció de Treball contra l'economia submergida, que utilitza treballadors sense permís i sense contracte ni alta a la Seguretat Social.

Els empresaris implicats intenten sortejar les inspeccions. Una de les persones entrevistades que porta més de 3 anys en situació d'irregularitat ho explica:

porque unos jefes dicen: si ves unas gentes extrañas como..inspectores tienes que esconderte, entiendes?[els inspectors han vingut] Una vez, sólo, y yo subí a la escalera, trabajando en las reformas, salí al terrao y ya está.[Amenay]

Alguns entrevistats en situació d'irregularitat acusaven a l'Administració de connivència amb algunes empreses

"[Jo] es que no he visto nunca... [inspectors] Pero mis amigos y eso, los jefes saben cuándo vienen, avisan a los sin papeles de ir a un sitio o no venir este día y ya. A veces vienen y rápido: los sin papeles al lavabo o al bar [...] A veces se da al inspector el número de trabajadores y de tarjetas y ya está, se van. Aconsejan también a los trabajadores. Si una persona sin papeles trabaja con la tarjeta de otro le dicen: tú te llamas Mohammed y ya está, si te preguntan, di que te llamas Mohammed y ya está." [Ahmed]

En aquesta descripció coincideixen altres entrevistats. En aquest cas, a més, es culpa a les grans empreses d'aprofitar-se indirectament de la irregularitat.

Sí, eso es culpa de las grandes empresas, que saben que esas personas no tienen papeles, pero para taparlo todo pactaron con empresa paquistaní: "dame papeles de una persona y manda a otra persona a una obra". Aquí contratas a una persona y con unos sólo papeles hay 3 personas trabajando en 3 sitios.[...]Sí, en 3 obras de la misma empresa. Y así pasa. Y a ellos les da igual. Dicen: "pagaremos

dentro de unos meses, que ahora hay papeles del banco" y luego dicen: "vete, no pago, porque no tienes papeles". [Yjub]

Tot i que tal i com es senyala des d'associacions de treballadors immigrants, l'augment del número d'inspectors no ho soluciona tot:

"Es todo ilegal. Dicen [l'empleador] : "firma ese papel" y el paquistaní no sabe leer castellano ni catalán. El paquistaní tiene miedo y firma y qué hay escrito? Que le han dado casco, botas, mono y todo, todo firmado. Inspección no hay. Si hay inspección la gran empresa sabe que sólo tiene que tener con papeles"[Yjub]

16

En aquest cas, una reducció de la inspecció a la revisió de la documentació de l'empresari pot convertir aquesta, en completament ineficaç. Des d'Inspecció de treball es nega que s'avisí a les empreses i s'insisteix en que la situació podria millorar amb l'augment del nombre d'inspeccions.

Podríem arreglar-ho tenint més inspectors. Però és sempre la via repressiva. La Llei és de l'anterior legislatura però el reglament és de l'actual legislativa.[...] Les nostres visites son sempre sense preavís. Existeix la llegenda negra de que s'avisí però és fals. Estan sotmesos a la multa més alta per contractar a il·legals. 6000000 € i tenen un recàrrec en funció del que l'Estat ha deixat d'ingressar a la SS. [Inspecció]

La qüestió no passa només perquè el volum de treballadors irregulars, generalment amb condicions de treball més dures, salaris més baixos i jornades més llargues sigui significatiu, a això, s'ha d'afegir que aquesta situació pot permetre altres estratègies per part de grans empreses que, un cop realitzada la feina subcontractada, la l'empresa gran, coneixedora de que la petita contracta, empleats en situació d'irregularitat pot aprofitar-se de la Llei d'una manera molt particular:

En la construcción, la situación muy mal. Hay muchos paquistaníes trabajando en empresas sin contrato. Y también fatal. Hay muy grandes empresas que no dan faena directamente, obligan a trabajadoras a darse de alta o a trabajar para empresa pequeña. Dan faena a la pequeña empresa que chupan sangre más a los trabajadores. Pero grande empresa sabe todo. Pero limpian su mano. Ahora hay más cosas malas que las grandes empresas, si hay más faena dicen: trae gente sin papeles, no pasa nada. Y cuando su factura sube más... casi 50 mil euros dicen: no, tienes que enseñar que la persona tiene papeles y si no, no pago. Eso es costumbre en Cataluña. Y así, no pagan. Han castigado a las pequeñas empresas y

han hecho trampa con la SS, pero no ha sido así. Es la gran empresa la que ha usado el arma para hacer la trampa a la SS. [Yjub]

Representants de sindicats afirmen que tot i que les grans empreses no contracten irregularment sí que tenen coneixement que les empreses petites subcontractades tenen treballadors en situació d'irregularitat

Les grans empreses subcontracten i fan competència deslleial. Es fa la vista "gorda" per part dels empresaris i de les associacions d'empresaris [Ghassan]

17

Les associacions d'empreses com *Foment del Treball Nacional* aposten per la contractació al paísos de procedència, i en relació a les denúncies sobre la subcontractació que poden fer els seu socis, senyalen que:

El tema de subcontractació el control és difícil. Inclús a l'administració li ha passat de contractar a il·legals. Hi ha mecanismes d'inspecció de treball.

L'entrevistat fa referència a un cas recent que es va donar a l'Ajuntament de Santa Susanna, al Maresme on el mateix alcalde tenia il·legalment contractat a un jardiner¹¹. Els agents d'inspecció de treball, actuen d'ofici però sobre tot, via denúncies dels sindicats però no via associacions d'empresaris.

I per acabar la llista de testimonis, cal afegir un altre exemple d'aprofitament dels límits per l'autonomia de la població en aquestes circumstàncies. Es tracta dels repartidors de butano del barri del Raval de Barcelona:

"Varios amigos que trabajan [repartint bombones de butano] desde el 92, a ellos, trabajando como burros, a veces que sí tienen altas en el trabajo, pero mayoría tienen baja, no tienen alta, sólo viven de propina" [Yjub]

Amb la pregunta sobre qui els contracta, el mateix entrevistat amplia la resposta:

¹¹ Un 'sense papers' treballa per a l'Ajuntament de Santa Susanna. El Periódico de Catalunya. 31/01/2007

"Nadie. Es Repsol [...] Aún están aquí, pero si preguntas al butanero que trabaja en calle te diré que sí tiene alta, pero no tiene alta del camión, tiene alta de la tienda de su amigo, porque para renovar tienes que enseñar gobierno que has hecho 4 meses, 6 meses de alta, así que pagan de su bolsillo la SS y ya está. Y viven de las propinas, trabajan todo el día, en invierno, más, en verano, menos". [Yjub]

Segons el mateix entrevistat responsable de l'Associació de persones immigrades del Pakistan, les administracions no donen resposta a aquesta situació:

"Yo he hablado con sindicatos, UGT y CCOO y no sirve de nada, no hay solución.[...] Sí, al ministro de trabajo de Cataluña, [Mar] Serna creo que se llama, hemos hecho con ella, con la diputada y [abans] con Josep María [Rañé] y dicen que harán algo pero no se hace nada"[Yjub]

Present incert, futur compromès

Fins aquí s'ha mostrat com les dependències específiques imposades a una part important de la població de la nostra societat, poden determinar la seva vida quotidiana. Amb els testimonis recollits, es poden deduir quines poden ser les conseqüències per l'organització social, d'un retrocés palmari dels beneficis laborals i socials aconseguits durant la segona meitat del segle XX a Europa.

En aquest mateix sentit, pot resultar paradoxal el fet que, tots els entrevistats, comparteixen essencialment una mateixa angoixa: la de la incertesa amb la que contempen la seva trajectòria laboral i personal. Això és deu, en gran mesura, a la situació de dependència a una llei específica per "ells", pels "inmigrants". Una llei, sense les garanties democràtiques que suposa la pertinença a una comunitat política comuna (el "nosaltres", l'Estat, la nació). És aquesta comunitat, la que finalment, estableix qui són els subjectes de dret en igualtat de condicions amb la resta de la societat, produint així en aquesta població, el sentiment de desampar característic de les societats predemocràtiques.

No és cap fotesa que aquesta exclusió de la comunitat de dret (dels nacionals) els situï sota l'arbitri de qüestions que escapen als elements definitoris de tot principi democràtic: la sobirania compartida d'una comunitat d'iguals.

Des d'una perspectiva més concreta, des del punt de vista de les nocions de cohesió i segregació social, cal remarcar la indeterminació en la que es troben aquestes persones dintre del mercat laboral. En les pàgines anteriors, s'ha pogut comprovar la seva ubicació majoritària en els sectors secundaris (mal remunerats, precaris, amb condicions de treball dures, amb poques prestacions i poc prestigi social) circumstància que suposa una accentuació del procés de segmentació del mercat laboral, i que vas més enllà. Aquesta segmentació pot transcendir la dimensió laboral, i gràcies a la Llei, obtindre legitimació jurídica, posant les bases per una separació que podríem anomenar "etnonacional", és a dir, en funció dels estatuts jurídics i les procedències nacionals dels estrangers i dels seus descendents.

La Llei d'estrangeria, el seu reglament i la seva arbitrària aplicació, es converteixen en instruments que imposen un ordre d'excepció a una part de la societat catalana. Tota la població afectada per aquesta Llei té menyscabats una part important dels seus drets fonamentals, cosa que afecta directament a la seva vida quotidiana i pot condicionar a mitjà i llarg termini l'afecció d'aquesta població a les institucions i administracions públiques catalanes i estatals.

A aquesta divisió entre estrangers i nacionals cal afegir un altre entre els estrangers: la que separa, als regularitzats dels irregularitzats. Aquests últims, com s'ha mostrat en les pàgines anteriors, són dirigits cap a segments laborals altament irregularitzats com l'agricultura, la construcció, el servei domèstic o el treball sexual. Parlar d'irregularitzats no és gratuït ja que molta d'aquesta població prové d'una estat

anterior en el que sí que disposava de permís, però per un motiu o un altre, no ha pogut renovar-ho. I de fet, aquest és un problema molt actual si fem una ullada a la població estrangera que està treballant en el sector de la construcció, i que depèn de que hi hagi feina en aquests sectors i en aquesta regió geogràfica per poder renovar el seu permís. Si la *Situació Nacional de Empleo* no requereix més treballadors a la construcció, tota la població que resti a l'Estat entrarà a formar part de la bossa de treballadors en situació d'irregularitat.

Però insisteixo, el problema pel conjunt de la societat, és que aquestes dinàmiques propiciïn encara més un augment de la segregació social, que té com a conseqüència immediata una separació entre els grups socials, conflicte, inseguretat i violència.

És en aquest sentit que entristeix contemplar el conreu actual de les llavors d'una societat encara més dividida, i per definició, més enfrontada i en els extrems, *integralitzada*.

La capacitat de Catalunya per transformar col·lectivament la situació actual i enfocar la seva definició de comunitat política d'iguals, és l'esperança més fonamentada per imaginar una societat de persones autònomes i vinculades entre sí, per una comunió de drets i deures dissenyats i assumits per tots els seus membres, tant pels que hagin vingut primer com els que hagin vingut després.

NOTA:

El present article és part del resultat d'una recerca etnogràfica realitzada a Barcelona entre Octubre i desembre de 2007. L'encàrrec demanava una aproximació qualitativa a la relació entre el mercat laboral i la població immigrada en situació d'irregularitat.

Les pàgines anteriors s'ocupen doncs d'una part de la recerca, aquella en la que es destaquen les relacions de dependència específiques, en la que es troba aquesta població a l'hora d'incorporar-se al mercat laboral català.